

Ne Europos Sąjungos šalių mokslininkų integracija Lietuvos universitetuose

Irmina Matonytė

*ISM Vadybos ir ekonomikos universitetas
Arklių g. 18, LT-01305 Vilnius*

Ana Klementjeviėnė

*Lietuvos socialinių tyrimų centras
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius*

Anotacija. Straipsnyje apibendrinama mokslininkų iš ne Europos Sąjungos šalių integracijos Lietuvos universitetuose patirtis, pateikiant šalies viešosios politikos institucijų ir atskirų universitetų atvirumo bei inlumo aukštos kvalifikacijos užsieniečiams tyrimo rezultatus. Aptariami įvairaus lygmens integracijos sėkmei darantys įtaką veiksniai: valstybės lygmens struktūriniai, instituciniai ir kultūriniai veiksniai; organizacinės sandaros ir kultūros, strateginių plėtojimo planų, universitetų lyderių ir personalo kompetencijų bei lūkesčių veiksniai; individo asmeninių savybių, profesinės patirties, konkrečiu atveju susiklosčiusių aplinkybių veiksniai.

Raktažodžiai: trečiųjų šalių piliečių integracija, daugiakultūriškumas, žinių ekonomika, mokslininkai.

Keywords: *third countries nationals' integration, multi-culturalism, knowledge economy, scholars.*

Įvadas

Migracija skatina ne tik tautų kultūrinį bendradarbiavimą, bet ir atveria kelią ekonominiam ir socialiniam suartėjimui, prisideda prie žinių ekonomikos augimo. Žinių ekonomika savo ruožtu keičia verslo bei konkurencijos taisykles ir stiprina globaliąją rinką [4; 13]. Šiame kontekste keičiasi ir aukštojo mokslo institucijų vieta bei vaidmuo visuomenėje: jos tampa atviresnės mokslinių temų įvairovei ir didėja jų inlumas mokslininkams užsieniečiams. Dabartinė Lietuvos socialinė-ekonominė situacija yra tokia: Lietuva – pirmoji Europos Sąjungoje (toliau – ES) pagal emigrantų skaičių. Dėl emigracijos Lietuva praranda daug darbingo amžiaus gyventojų. Tarp jų didelis santykis yra išsilavinusių asmenų taip pat ir aukštos kvalifikacijos mokslininkų.

Dėl susiklosčiusių socialinių ir ekonominių aplinkybių Lietuvos mokslinėje literatūroje ir viešajame diskurse daugiausia nagrinėjamos būtent emigracijos (ir proto nutekėjimo) problemos, o imigracijos į Lietuvą tema nesulaukia daug dėmesio, juo labiau, kai ji susijusi su išsilavinusių asmenų integracija į Lietuvą [9]. Šiuo požiūriu

tyrimas „Trečiųjų šalių mokslininkų ir tyrėjų integracija Lietuvos universitetuose“ yra originalus mokslinio tyrimo projektas, nagrinėjantis svarbią, nors Lietuvos viešojoje politikoje ir neaktentuojamą problemą, sietiną su žinių ekonomikos ir daugiakultūrinės patirties stiprinimu.

Tyrimas atliktas VŠĮ „Socialinės ir ekonominės plėtros centras“ (SEPC) remiantis vykdomu projektu „Trečiųjų šalių mokslininkų ir tyrėjų priėmimo ir integracijos proceso skatinimas“. Projekto Nr. EIF/2009/3/24/IP/2. *Trečiųjų šalių piliečiais* laikomi asmenys, kurie nėra ES piliečiai, t. y. tie, kurie neturi ES valstybės narės pilietybės. Šie asmenys taip pats neturi Europos laisvosios prekybos asociacijos valstybių narių pilietybės (Islandija, Lichtenšteinas, Norvegija ir Šveicarija).

Šio straipsnio tikslas – apibendrinti trečiųjų šalių mokslininkų ir tyrėjų integracijos Lietuvoje patirtį, siekiant paskatinti Lietuvos aukštąsias mokyklas geriau susipažinti su trečiųjų šalių asmenų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, lūkesčiais ir patirtimi, pritraukimo ir priėmimo į darbą sąlygomis bei platesnės socialinės integracijos problemomis ir iššūkiais.

Pagrindinis kokybinio tyrimo (12 pusiau struktūruotų interviu atlikti 2010 metų kovo–birželio mėn. Vilniaus universitete (VU), Vytauto Didžiojo universitete (VDU), Kauno technologijos universitete (KTU), ISM Vadybos ir ekonomikos universitete ir EHU Europos humanitariniame universitete) tikslas buvo išsiaiškinti trečiųjų šalių aukštos kvalifikacijos specialistų atvykimo dirbti į Lietuvą priežastis, jų profesinį profilį bei veiklą universitetuose; sužinoti jų nuomonę apie LR viešųjų institucijų, universitetų, privačiųjų įmonių ir nevyriausybinių organizacijų veiklą integruojant imigrantus iš trečiųjų šalių. Atliekant aptariamo tyrimo interviu, buvo koncentruojamasi į profesinę ir socialinę mokslininkų bei tyrėjų integraciją į Lietuvos visuomenę ir darbo rinką.

Migracijos ir integracijos fenomenai

Tarptautinė migracija traktuojama kaip iššūkis valstybių nacionalinėms politikoms bei tarptautinių santykių raidai, kadangi migracija pakeičia ne tik valstybės populiacijos struktūrą, bet ir šalies vidaus politikos strategijas [16, p. 132], nes į šalį atkeliavusių imigrantų galutinis tikslas yra integruotis į priimančios visuomenės ekonominį, socialinį ir kultūrinį gyvenimą. Pati sąvoka „integracija“ bei integravimosi apimtys ir ribos dažnai skirtingai suvokiamos įvairių mokslo šakų atstovų, priimančių visuomenių politikos elito, viešosios nuomonės ir gyventojų bei pačių imigrantų. Todėl imigrantų integracija susiduria ne tik su praktinio įgyvendinimo problemomis, bet ir su mokslinės terminijos bei viešosios politikos normų, principų ir vertybių iššūkiais.

Nuo XX a. vidurio, ypač pradėjus veikti Europos Bendrijoms, „integracijos“ terminas plačiai vartotas politikos moksle tam tikrai politinių junginių sąveikai apibūdinti. Anot Păaivarinne, migracijos aspektu integracija gali būti apibrėžiama kaip „procesas, kurio metu imigrantai tampa funkcine svarbiu visuomenės sričių, susijusių su tokiais šaltiniais, kaip darbas, pajamos, dalyvavimas, informacija ir kt., ir besidalijančių jais dalimi“ [14, p. 13]. Integracija pirmiausia siejama su užimtumu, socialine apsauga ir pilietine veikla, t. y. su ekonominėmis ir pilietinėmis teisėmis. Tačiau, be ekonominės ir pilietinės (politinės) integracijos, egzistuoja ir sociokultūrinė integraci-

ja, kurią Pääivarinne apibūdina kaip „procesą, kurio metu grupė arba grupės nariai sukuria socialinius ryšius su supančia visuomene ar bendruomene ir iki tam tikro lygio prisitaiko prie tos visuomenės kultūros, ypač tos visuomenės viešojo gyvenimo“ [14, p. 32]. Lillessar dar išskiria asmeninę integraciją, kurią skirsto į psichologinę ir funkcinę sritis. Pastaroji apibūdinama kaip asmens gebėjimas derinti savo veiklą su priimančios visuomenės tradicijomis, praktikomis ir lūkesčiais, o psichologinė integracija traktuojama kaip psichologinio asmens saugumo jausmas [6, p. 106]. Taigi integracijos terminas apima pilietinę (politinę), ekonominę, kultūrinę, socialinę ir psichologinę dimensijas.

ES yra priėmusi keletą politinio lygmens iniciatyvų sėkmingai imigrantų integracijai užtikrinti [4]. 2003 m. Europos Komisija (EK) paskelbė komunikatą dėl imigracijos, integracijos ir užimtumo, kuriame pabrėžiama, kad nors imigracija ir nėra būdas demografinio smukimo ir senėjimo padariniams pašalinti, ES darbo rinkos poreikiams patenkinti, ateityje siektina didesnio imigrantų srauto [15]. 2007 m. birželio mėn. 25 d. EVT sprendimu buvo įsteigtas Integracijos fondas. Šiuo fondu siekiama mažinti socialinę atskirtį, kurią dažnai patiria imigrantai vien todėl, kad nesupranta priimančios visuomenės kalbos, kultūros, institucinės ir teisinės sistemos. ES Integracijos fondas atsakingas už trečiųjų šalių imigrantų integravimo programą, patvirtintą 2007–2013.

Nepaisant to, kad ES politikoje imigrantų integracijai skiriama nemažai dėmesio, imigracija lieka prieštaringu klausimu įgyvendinant ją ES valstybių narių ir vietos lygmenimis. Viena vertus, tai siejama su skirtingomis valstybių narių nuostatomis imigrantų ir integracijos atžvilgiu. Kita vertus, imigraciją reguliuoja „minkštosios“ ES taisyklės, kurios – kitaip negu „kietosios“ privalomosios taisyklės, kurių įgyvendinimą garantuoja griežta bausmių sistema, – remiasi savanorišku paklusnumu, galimybe jas laisviau ir lanksčiau interpretuoti bei turėti tam tikrą veikimo laisvę ir gana plačią minimų „minkštųjų taisyklių“ įgyvendinimo amplitudę [5, p. 8–10]. Įgyvendinant „minkštąsias“ taisykles daug lemia mokymasis, relevantiškų socialinių aktorių socializacija ir jų inovacinis potencialas [5, p. 11]. Šią „minkštąją“ ES nuostatą imigracijos klausimu Lietuvos valstybės tarnautojai yra gerai įsisavinę. Apie tai, kad „kiekviena valstybė narė turi savo migracijos politikos sampratą ir sprendžia migracijos klausimus nacionaliniu lygmeniu“, kalbėjo Vidaus reikalų ministerijos Migracijos departamento direktoriaus pavaduotojas Dainius Paukštė 2009 m. gegužės 22 d. LR Seime vykusiose Europos savaitės diskusijose.

Įvairaus lygmens (viršnationalinių ir nacionalinių) institucijų, dirbančių imigracijos srityje, gebėjimas sėkmingai bendradarbiauti ir pritaikyti imigracijos teises normas praktikoje bei panaudoti esamas socialines ir ekonomines galimybes yra labai svarbus siekiant imigracijos politikos efektyvumo (sėkmingai integruoti imigrantus). Priešingu atveju gali išryškėti (išryškėja) neigiamos pasekmės (nepakankamas imigrantų užimtumas, kuris silpnina visos ES ekonomiką, skatindamas užsienio atvykėlius dirbti nelegaliai; neišnaudojamas imigrantų turimas socialinių ekonominių inovacijų potencialas; stiprėja visuomenės neigiamos nuostatos imigrantų atžvilgiu ir pan.).

Imigrantai (tiek aukštos kvalifikacijos, tiek ir neturintys išsilavinimo) kartais yra atstumiami akcentuojant pavojų nusistovėjusiai socialinei tvarkai bei konkuren-

ciją darbo rinkoje; taip pat dėl to, jog jie tariamai gali ardyti priimančiųjų visuomenių kultūrinį paveldą. Pastebima, kad šalys kuriose nedarbo lygis kai kuriose ekonomikos srityse žemas, trūksta darbo jėgos, socialinės apsaugos ir būsto sektoriuose yra pakankamai finansinių išteklių, darbo imigrantus paprastai traktuoja palankiai, kaip „naudą“. Šalys, kuriose nedarbo lygis aukštas ir gerovės valstybė silpna paprastai imigrantus traktuoja nepalankiai, juos gali laikyti veiksniumi, destabilizuojančiu socialinę, ekonominę, kultūrinę ir net politinę šalies padėtį. Tačiau dažnai šalys pagal vienokią kriterijų (pvz., nedarbą) sudaro vieną požiūrio į imigrantus poliį, o pagal kitokią (pvz., gerovės valstybės situaciją ir (arba) kvalifikuotų užsieniečių įdarbinimą prioritetingose ūkio šakose) – kitą. Papildomai viešąją politiką imigrantų atžvilgiu veikia etnis giminingumas, kadangi visuomenė gali būti „natūraliai“ linkusi priimti tuos, kurie dalijasi ta pačia kalba, religija, kultūra (ir rasės), o skirtingos kalbos, religijos, kultūros (ir rasės) atstovus visuomenės gali „natūraliai“ traktuoti kaip grėsmę savo tapatybei, socialiniam stabilumui ir kultūriniam vientisumui [8, p. 23–25].

Socialinio konstruktyvizmo požiūriu nėra „natūralių“ visuomenės požiūrių į kitoniškumą, skirtingumą, įvairovę; visuomenės nuostatas kuria socialinės patirtys, politinis ir intelektinis elitas, tradicijos [3]. Požiūrį į migraciją ir imigrantus, ypač tada, kai jų nėra daug ir srautai neintensyvūs, formuoja politikai ir žiniasklaida. Galima teigti, kad visuomenės požiūris į migraciją dažnai priklauso ne tiek nuo realios situacijos ir imigrantų skaičiaus šalyje, kiek nuo politikos elito ir pilietinės visuomenės lyderių, veikiančių viešąją nuomonę. Dažniausiai nerimas dėl migracijos ir imigrantų atmetimas būna pagrįstas įsivaizduojamomis grėsmėmis [12, p. 65].

Lietuva su migracijos iš trečiųjų šalių problemomis formaliai susidūrė tik nuo 2004 m., kai įstojo į ES. Sovietiniais metais Lietuva, kaip ir kitos panašaus politinio likimo šalys, buvo „uždara visuomenė“. Migracijos politika buvo siauro politizuoto pobūdžio ir visuomenės nuostatoms bei lūkesčiams sovietinių imigrantų atžvilgiu nebuvo skiriama esminio akademinio ir pilietinio dėmesio. Tad pokomunistinė Lietuva naujai atsiveria migracijos patirtims kaip demokratiją, rinkos ekonomikos principus ir pilietinės visuomenės plėtrą skatinanti valstybė. *Ekonominės migracijos regulavimo strategijoje* vienas iš pagrindinių prioritetų yra aukštos kvalifikacijos specialistų pritraukimas iš trečiųjų šalių [11].

Lietuva nuo sovietinių metų yra plačiai žinoma dėl savo technikos mokslų universitetų ir aukštųjų mokyklų. Pagal aukštąsias mokyklas baigusių žmonių skaičių Lietuva pirmauja ES: remiantis Švietimo ir mokslo ministerijos duomenimis, 20–29 metų amžiaus grupėje išsilavinusių žmonių skaičius sudaro vidutiniškai 86 asmenis tūkstančiui gyventojų [10]. Šios aplinkybės lemia, kad Lietuva gali tapti (ir neretai tampa) tikslo šalimi trečiųjų šalių studentams, mokslininkams bei aukštos kvalifikacijos specialistams. Tačiau ši palanki makrolygmens galimybių struktūra dar neužtikrina tai, kad apsisprendę atvykti į Lietuvą išsilavinę specialistai nepatirs daugybės praktinių kliūčių, administracinių problemų, informacijos trūkumo, nepalankaus visuomenės požiūrio ir pan.

Nors Lietuvos oficialiuosiuose dokumentuose yra išdėstyti pagrindiniai minėti imigrantų integracijos principai ir yra numatyti jų įgyvendinimo būdai, tačiau, kaip jau

minėta, tai yra „minkštųjų“ ES taisyklių ir orientyrų reguliuojama sritis, o Lietuva neturi nuoseklios imigrantų integracijos strategijos. Dauguma iniciatyvų yra nukreipta į pabėgėlių ir politinio prieglobsčių prašytojų integraciją. Lietuvoje 2010 m. vis dar neveikė konkrečios viešosios politikos priemonės, susijusios su darbo imigrantais ir aukštos kvalifikacijos specialistų integracija. Taigi imigrantų integracija Lietuvoje yra kol kas nesuplanuota viešosios politikos dalis: be siūlymų „vadovautis sėkminga ES šalių praktika, konkrečios integracijos priemonės nenumatytos. Darbo migrantų integracijos srityje Lietuva kol kas niekaip nepanaudojo nei tautinių mažumų švietimo ir organizacijų infrastruktūros, nei pabėgėlių integracijai sukurtų tarnybų [2].

Nors Lietuvoje darbo imigrantų skaičius yra nedidelis, tačiau visuomenės požiūris į juos yra gana nepalankus. 2006–2007 m. Lietuvoje etninių tyrimų centro užsakytu atlikti UAB „RAIT“ visuomenės nuomonės tyrimai rodo, kad dalis Lietuvos visuomenės į imigracijos procesus žvelgia įtariai [2]. Ši apklausa atskleidė, kad beveik pusė (47 proc.) apklaustųjų sutinka, jog imigrantų Lietuvoje jau pakanka, o 62 proc. mano, jog atvykstantys užsieniečiai darbininkai gali sukelti socialinių neramumų [2, p. 108–110]. Neigiamą diskusijų apie imigraciją atspalvį rodo ir dauguma pastarųjų metų žiniasklaidos pranešimų; antraštesė paprastai pastebimi grėsmių vaizdiniai, tarsi girdimas įspėjantis tonas (pvz., „antplūdis“, „potvynis“, „uždelsto veikimo bomba“, „gresia nepasitenkinimas“, „lietuviai tampa mažuma“, „laukiama naujo atvykėlių rekordo“ [1]). Netolerantiškas daugumos požiūris į imigrantus išryškėja Vytauto Didžiojo universiteto kartu su Socialinių tyrimų institutu 2007 m. atliktame tyrime, kuriame nustatyta, kad 42 proc. Lietuvos gyventojų imigrantus vertina neigiamai, nes mano, kad dėl jų padaugės mišrių šeimų (mišrios šeimos laikomos „blogybe“); 41 proc. jaudina tai, kad imigrantai gali atimti darbo vietas; 33 proc. baiminasi, kad jie kelia grėsmę Lietuvos kultūrai [2, p. 82–84].

Šiame Lietuvos ekonominiame ir kultūriniame kontekste, susijusiam su ribota aukštos kvalifikacijos ne ES piliečių integracija, „gerosios patirties metodas“, akcentuojantis socialinių mokymąsi, konstruktyviąją visuomenės požiūrių bei lūkesčių prigimtį ir socialinių aktorių įtraukimą į tam tikrą veiklą per sėkmės istorijų sklaidą ir analizę, yra akademiškai perspektyvus ir viešosios politikos požiūriu labai aktualus.

Studijos metodologija

Trečiųjų šalių mokslininkų ir tyrėjų priėmimas bei integracija kaip socialinis reiškinys yra veikiamas: 1) makroveiksnių (valstybės lygmens), tarp kurių svarbiausi struktūriniai (nedarbo lygis, imigracijos ir emigracijos srautų apimtys, ekonomikos būklė ir pan.), instituciniai (LR viešosios politikos priemonės) ir kultūriniai (politinio elito ir pilietinės visuomenės aktyvistų požiūriai į aukštai kvalifikuoto darbo imigrantus ir visuomenės nuostatos imigrantų atžvilgiu); 2) mezoveiksnių (imigrantus priimančiųjų ir aptarnaujančiųjų institucijų (straipsnyje – universitetų) lygmens), tarp kurių išskirtini šie: organizacinės sandaros ir kultūros, strateginių institucijos plėtros planų (vizijų), institucijos lyderių ir personalo kompetencijų bei lūkesčių ir pan.; 3) mikroveiksnių (individo lygmens), būtent asmeninių aukštos kvalifikacijos darbo imigranto savybių, profesinės patirties ir gebėjimų, konkrečiu atveju susiklosčiusių

(palankių) šeiminių ir socialinių aplinkybių, sudariusių galimybes integruotis Lietuvos universitetuose.

Kokybinio tyrimo priemone pasirinktas individualus, pusiau struktūruotas, giluminis interviu. Jis tyrimė laikomas pagrindiniu, darant prielaidą, kad tai yra efektyviausias būdas, siekiant atlikti išsamią trečiųjų šalių mokslininkų ir tyrėjų priėmimo ir integracijos Lietuvoje ypatybių analizę. Kokybinis tyrimas atliktas remiantis turima statistine ir faktine informacija bei kultūrinėje antropologijoje plačiai taikomu interviu su pašnekovais, atrinktais naudojantis apklausiamų respondentų rekomendacijų metodu. Statistiniai duomenys apie aukštos kvalifikacijos darbo imigrantus Lietuvoje tegali būti orientyras, pagal kurį galima geriau išryškinti kokybinių duomenų analizės pjūvius ir patikslinti iš jų išplaukiančias rekomendacijas.

Kadangi tyrime dalyvavo mažai respondentų (maža generalinė aibė), tiriamoji problema nėra svarbi Lietuvos politinėje dienotvarkėje ir ji menkai aptarta viešajame diskurse bei akademinuose tyrimuose, atlikti kokybinį tyrimą akivaizdžiai būtina. Šio tyrimo autorėms žinoma vienintelė šiam projektui artima socialinių mokslų disertacija, kurioje gilinamasi į veiksnius, skatinančius emigruoti iš Lietuvos išsilavinusius asmenis [7]. Atliekant kokybinį tyrimą respondentų „reprezentatyvumas“ pagal įvairius kriterijus (kilmės šalį, mokslo šaką, profesinės patirties apimtį ir trukmę ir pan.) nėra svarbus dalykas, kuriuo remiantis būtų galima kategoriškai spręsti apie pateikiamų įžvalgų gilumą ir „teisingumą“; akademinio požiūriu daug svarbiau pašnekovo pasakojimo nuoseklumas ir argumentacija. Aukšto išsilavinimo (intelektų) pašnekovų interviu būna ypač sėkmingas, jei pavyksta įgyti respondento pasitikėjimą.

Interviu buvo tiriami šie aspektai: vidiniai ir išoriniai traukos ir stūmos veiksniai, paskatinę respondentus atvykti į Lietuvą; respondentų profesinis profilis, akademiniai pasiekimai; imigrantų integravimosi į Lietuvos universitetų gyvenimą, taip pat kultūrinį ir socialinį gyvenimą patirtys (įskaitant ir gerą, ir blogą patirtį); aukštos kvalifikacijos darbo imigrantų patirtis bendraujant su įvairiomis viešosiomis institucijomis; konkreti profesinė veikla universitete; ateities ir karjeros planai bei lūkesčiai.

Toliau pateikiamoje apžvalgoje remiamasi įžvalgomis dvylikos interviu, atliktų nuo 2010 m. kovo 10 d. iki 2010 m. birželio 25 d. su Lietuvoje dirbančiais trečiųjų šalių mokslininkais ir tyrėjais, dirbančiais VU, VDU, KTU, ISM Vadybos ir ekonomikos universitete bei EHU Europos humanitariame universitete. Iškilę nemažai problemų atitinkamus respondentus surasti ir su jais užmegzti kontaktą. Daugelio universitetų personalo ir (arba) tarptautinių ryšių skyriuose nėra pakankamai informacijos apie tuos asmenis (pvz., vieno universiteto tarptautinių ryšių tarnyba tyrimo vykdytojams pateikė tame universitete dirbančių užsieniečių dėstytojų nenaudojamus elektroninio pašto adresus). Tačiau jau užmezgus kontaktą visi pašnekovai buvo „lengvai prieinami“, t. y. noriai ir maloniai sutiko papasakoti savo patirtis Lietuvoje. Interviu buvo atliekamas anglų, lietuvių arba rusų kalbomis. Kai kurie respondentai, geriau mokantys lietuvių kalbą, perskaitė ir redagavo savo interviu išklotines. Etikos sumetimais toliau pateiktame tekste nėra tiesioginių citatų iš interviu, taip pat nuorodos į konkretų universitetą ar asmenį nėra pateiktos.

Mokslininkų imigrantų iš trečiųjų šalių socialinio portreto kontūrai

Lietuvoje dirbantys mokslininkai imigrantai iš trečiųjų šalių yra kilę iš skirtingų, tiek labai tolimų Lietuvai, tiek kaimyninių, šalių: Venesuelos, Baltarusijos, Japonijos, Argentinos, JAV, Kinijos, Japonijos, Filipinų, Egipto. Amžiaus požiūriu daugelis respondentų priklauso 30–40-mečių kohortai, tačiau sutikta ir keletas 50-mečių. Du trečdaliai respondentų – vyrai. *Lingua franca* piliečiams Lietuvoje yra anglų kalba. Jie retai praktikuoja kokią nors religiją (tik viena pašnekovė neslėpdama teigė esanti praktikuojanti katalikė, o kita – rusų ortodoksė). Kas trečias respondentas nėra sukūręs šeimos. Keleto respondentų vaikai jau suaugę, bet dauguma turi mažamečių atžalų. Daugumos jų šeimos nariai (jeigu patys nėra lietuviai) nėra integravęsi į socialinį Lietuvos gyvenimą, nes dauguma jų negyvena Lietuvoje, o atvažiuoja tik aplankyti imigravusių šeimos narių. Kai kurie respondentai susituokę su Lietuvos piliečiu (piliete) ir turi vaikų. Absoliučią daugumą sudaro tyrėjai ir universiteto dėstytojai (lektoriai arba docentai), tarp jų yra įvairių disciplinų atstovų: filosofijos, filologijos, kalbų dėstytojai (didaktikos), ekonomikos, komunikacijos, inžinerijos, nanotechnologijos specialistų ir pan. Visi respondentai yra (arba yra buvę) įsitraukę į akademinę veiklą, kai kurie gana plačiai pripažįstami pasaulyje. Taip pat daug respondentų yra įsitraukę į tarptautinę savo universiteto veiklą, kurioje plačiai naudojasi savo turima daugiakultūrine patirtimi.

Visi kalbinti mokslininkai aktyviai užsiima akademinė veikla, o jų daugiakultūrinę patirtį rodo ir užsienio kalbų mokėjimas. Nemažai užsieniečių, dirbančių Lietuvos universitetuose, nėra labai prisirišę prie „savo“ universiteto. Kai kurie bendradarbiauja su keletu Lietuvos aukštųjų mokyklų ir verslo įmonių. Daugelis jų turi vieno universiteto ribas peržengiančių karjeros ambicijų. Nė vienas respondentas nėra išsitraukęs į tiesioginę politinę veiklą Lietuvoje (tik viena pašnekovė sakė svarsčiusi galimybę stoti į konkrečią Lietuvos politinę partiją), bet jie visi gana aktyvūs savo bendruomenėse (namo gyventojų bendrijoje, laisvalaikio grupėje ir pan.), taip pat visuomeninėje ir pilietinėje veikloje už Lietuvos sienų. Daugumos pašnekovų politinės pažiūros yra liberaliosios pakraipos (vienas sakėsi artimai bendradarbiaująs su Naujosios kairės intelektualais Lietuvoje). Keletas pašnekovų simpatizuoja konservatyvesnei ideologijai (vienas pabrėžė savo palankumą Lietuvos Tėvynės Sąjungos/Lietuvos krikščionių demokratų partijai, kitas – Prancūzijos prezidento Nicolas Sarkozy vykdomai politikai). Ypač lengvai ir efektyviai išsilavinę trečiųjų šalių piliečiai įsitraukia į Lietuvos žiniasklaidą (ir jos apimamą viešąją sferą): šie žmonės ne tik domisi žiniasklaidos naujienomis, bet ir patys rašo tekstus (ypač į internetinius portalus, iš kurių išskirtini www.delfi.lt ir www.bernardinai.lt), dalyvauja televizijos ir radijo laidose (lietuvių, rusų, baltarusių, anglų kalbomis). Keletas pašnekovų naudojasi galimybe kasmet pervesti 2 procentus savo sumokėtų mokesčių pasirinktai LR nevyriausybinei organizacijai.

Respondentai atvyko į Lietuvą dėl skirtingų priežasčių: darbo (didesnių karjeros galimybių), politinių-pilietinių sąlygų (gimtojoje šalyje pasirinktoji mokslo sritis labai suvaržyta), šeimos susijungimo (arba paprasčiausiai iš meilės, kuri jų čia jau laukė). Kai kam Lietuva pasirodė įdomi šalis dėl savo istorinės ir politinės ekonominės

situacijos. Anot vieno pašnekovo, sparčiai besivystančioje šalyje, didesnės galimybės ir pačiam tobulėti. Dar kiti atvyko veikiami religinės bendruomenės ar dalyvaujanti nevyriausybinii iniciatyvų projektuose. Viena pašnekovė teigė, kad ją traukia tai, jog Lietuva yra maža šalis su skaudžia istorija ir krikščioniškais kultūros šaknimis. Kai kuriems respondentams Lietuvoje pavyko aktyviai įsitraukti į veiklą, kuriai galimybių savo šalyje jie neturėjo. Pavyzdžiui, vienas pašnekovas pabrėžė, kad jis Lietuvoje nėra paprastas imigrantas, o reimigrantas, nes grįžęs namo nesijautė gerai, todėl vėl atvyko į Lietuvą. Absoliuti dauguma respondentų teigė, kad Lietuvoje jie gyvena visavertį ir kokybišką gyvenimą.

Taigi praktiškai visiems respondentams būdingas mišrusis atvykimo į Lietuvą dirbti modelis, t. y. darbas ir šeimos susijungimas, mokslai ir darbas, darbas ir visuomeninė veikla. Tačiau ne visiems respondentams Lietuva yra autentiškas pasirinkimas: kai kurie, jei būtų susiklosčiusios kitokios galimybės, galbūt geriau būtų vykę į Lenkiją, Vokietiją ar Didžiąją Britaniją.

Integravimosi Lietuvoje patirtys ir pamokos

Interviu parodė, kad užsieniečių integracijos į Lietuvos universitetus bei į socialinį ir kultūrinį visuomenės gyvenimą patirtys pačios įvairiausios. Respondentų pasakojimuose išryškėjo tyrimo metodologijoje išskirto mezolygmens veiksmų svarba užsieniečių integracijos šalyje procesui. Atskirų Lietuvos universitetų skirtingos atvrumo (uždarumo) užsieniečiams mokslininkams situacijos ir orientacijos skirtingai veikė ir respondentus. Apskritai nė vienas iš respondentų integracijos kelias universitete, tariant vieno respondento žodžiais, „nebuvo sviestu pateptas“.

Kai kuriems respondentams sekėsi lengviau integruotis dėl konkrečiame Lietuvos universitete vykdomų specialių kultūrinės integracijos projektų (pirmiausia lietuvių kalbos kursų). Kitiems padėjo atskiri asmenys, susiję su konkrečiais Lietuvos universitetais. Dar kitiems padėjo kitos institucijos ir organizacijos, veikiančios jų kilmės šalyje arba kitoje šalyje. Yra užsieniečių mokslininkų, kuriuos surado ir pakvietė dirbti konkrečios Lietuvos aukštojo mokslo institucijos (pašnekovai minėjo KTU ir ISM). Asmeninės pažintys ir draugystė taip pat yra svarbus integraciją lengvinantis veiksnys. Dauguma respondentų jaučiasi gerai integruoti į Lietuvos socialinį ir kultūrinį gyvenimą, moka (gana gerai) lietuvių kalbą, yra sukūrę šeimas, turi draugų lietuvių. Tačiau ne visi jų siekia „visos“ integracijos ir nenori negrįžtamai įsiliesti į Lietuvos akademinį ir socialinį gyvenimą.

Šiuo atžvilgiu galima pastebėti tendenciją, kad pavieniui į Lietuvą atvykstantys asmenys labiau siekia socialinės ir kultūrinės integracijos, o asmenys, atvykstantys į Lietuvą konkretaus universiteto kvietimu ar atvykstantys per savo organizaciją ar projektą, turi mažesnius integracijos lūkesčius. Tikriausiai ne konkrečios „suinteresuotos“ institucijos ar bendruomenės buvimas apsunkina, stabdo, susiaurina asmens integraciją Lietuvoje, o tai, kad pavieniai asmenys patys pasirenka Lietuvą ir siekia čia kuo geriau jaustis. Asmenys, vykstantys su organizacija, neturi galimybės ir stiprios motyvacijos ieškoti, rinktis ir tapatintis su Lietuva. Dauguma pašnekovų pabrėžė, kad norint integruotis Lietuvoje yra būtina mokėti lietuvių kalbą, kuri, deja, labai sunki.

Kai kurie pašnekovai pateikė ir gana spalvingų neigiamų komentarų, susijusių su savo patirtimi Lietuvoje (ypač dėl atšiauraus klimato, sunkios lietuvių kalbos, nemandagių žmonių gatvėje ir pan.). Kitiems respondentams pagrindinė kliūtis yra ne tiek lietuvių kalba, kiek kai kurie mentaliteto skirtumai (nenoras prisiimti atsakomybę, imtis iniciatyvos).

Viena pašnekovė nurodė daugybę veiksnių, trukdančių integruotis į Lietuvos visuomenę. Ji akcentavo, kad Lietuvos daugelio gyventojų socialinės ir politinės nuostatos konservatyvios; prastai veikia daugelis nacionalinių agentūrų, „aptarnaujančių“ užsieniečius; atsakingi asmenys, dirbantys universitetuose stokoja reikalingų kompetencijų; dažnai užsienietis negauna ir psichologinės, ir socialinės paramos iš savo kolegų, kaimynų, giminių.

Respondentai pastebi, kad Lietuvoje gerai jaustis trukdo pastebima ksenofobija bei rasistinis požiūris į kitokios išvaizdos žmones. Neigiamas, įtarus požiūris ypač patiriamas iš vyresnio amžiaus žmonių. Tačiau nė vienas iš respondentų nėra susidūręs su tiesioginiais diskriminacijos išpuoliais. Dauguma užsieniečių pabrėžė, kad agresyvių pasakymų apie save nėra girdėję. Vienas respondentas, lygindamas savo šalį su Lietuva, pastebėjo, kad jo šalyje dar sovietiniais laikais buvo daugiau etniškai mišrių šeimų (neįskaitant slaviškų) negu Lietuvoje, todėl jis turėjo daugiau laiko priprasti ir išsiugdyti tarpkultūrinę toleranciją. Tačiau šiandien jam gyvenant Lietuvoje atrodo, kad lietuviai yra daug atviresni kitoms kultūroms negu jo palikti tėvynainiai.

Visi pašnekovai sutinka, kad LR viešųjų institucijų politika yra pagrindinis veiksnys, užtikrinantis sėkmingą arba neefektyvią užsieniečių integraciją. Šiuo atveju požiūriai yra labai skirtingi. Ypač neigiamos užsieniečių patirtys susijusios su LR Migracijos departamentu. Pasitaiko ir neigiamų (ar bent jau akivaizdžiai santūrių) atsiliepimų ne tik apie valstybines institucijas, bet ir apie privataus verslo įmones (bankus, privačius medicinos kabinetus). Iš valstybinių institucijų patys mieliausi pašnekovų prisiminimai susiję su pašto tarnyba ir „Sodra“. Apibendrinant galima pasakyti, kad Lietuvos nacionalinės įstaigos ir konkretūs universitetai per mažai stengiasi pritraukti ir integruoti užsieniečius mokslininkus.

Profesinė užsieniečių karjera Lietuvoje

Tam, kad būtų prasmės kalbėti apie karjerą, atrenkant respondentus buvo orientuotasi į asmenis, kurie Lietuvoje gyvena ir dirba pakankamai ilgai (bent 6 mėnesius, tačiau absoliučios daugumos pašnekovų darbo stažas Lietuvoje – 2 metai ir daugiau, iki 15 metų). Tarp pašnekovų buvo asmenų, užimančių (einančių) aukštas pareigas: dekanı, katedros vedėją, programos ar projekto vadovo ir pan. Dauguma respondentų buvo kuklūs ir vengė išsamiai apibūdinti, kaip asmeniškai prisidėjo prie universiteto plėtros. Vieno iš jų žodžiais tariant, nežinia, kiek čia buvo asmeniškų nuopelnų, ir greičiausiai taip būtų pasielgęs bet kas kitas šioje situacijoje, nesvarbu, užsienietis ar lietuvis. Dauguma pašnekovų nurodė tarptautinių projektų koordinavimą kaip savo pagrindinį nuopelną Lietuvos universitetams. Kai kurie apibūdino save kaip tarpininką įvairiose profesinėse situacijose. Vienas respondentas akcentavo, kad jo pareiga – gerinti akademinio darbo kultūrą Lietuvos universitetuose.

Kai kurių išsilavinusių užsieniečių (mokslininkų, dėstytojų, specialistų) karjeros ir veiklos planai susiję su kurio nors konkretaus universiteto ateitimi, kiti žvalgosi plačiau ir nenori apsiriboti viena institucija. Nemažai jų ketina ilgam pasilikti Lietuvoje. Kiti pašnekovai neturi vienareikšmiškų savo ateities planų. Kitų respondentų tikslai susiję su šiuo metu vykdomu ilgalaikiu mokslinio tyrimo projektu. Vis dėlto, kaip pastebi viena pašnekovė, daugiausia užsieniečių Lietuvoje pasilieka dėl jausmų, dėl šeimos (čia veda arba išteka). O objektyviai ir nuosekliai integruojančioms užsieniečiams Lietuvoje infrastruktūroms ir praktikoms valstybės ir universitetų lygiu dar reikia daug tobulėti.

Išvados

1. Nepaisant to, kad LR oficialiuosiuose dokumentuose yra išdėstyti pagrindiniai trečiųjų šalių imigrantų integracijos principai ir yra numatyti jų įgyvendinimo būdai, tačiau trūksta nuoseklių viešosios politikos priemonių, skirtų darbo imigracijai, ypač aukštosios kvalifikacijos specialistų integracijai.

2. Trečiųjų šalių aukštos kvalifikacijos specialistų pritraukimo ir integracijos problemos iš dalies paaiškintinos tuo, kad Lietuvai ši problema yra nauja – su ja susidurta tik įstojus į ES.

3. Pagrindinis traukos veiksnys aukšto išsilavinimo specialistams atvykti dirbti Lietuvoje yra tas, kad ši šalis įdomi dėl savo politinės ir istorinės praeities, t. y. pokomunistinė šalis, turinti didelį vystymosi potencialą. Ekonominės integracijos požiūriu aukštos kvalifikacijos trečiųjų šalių piliečiai sėkmingai įsilieja į Lietuvos gyvenimą ir įsitvirtina aukštesniajame darbo rinkos segmente, skatindami šio segmento plėtrą šalyje ir regione. Politinės integracijos požiūriu dauguma kvalifikuotų trečiųjų šalių piliečių nesiekia LR pilietybės (politinės asimiliacijos), tačiau apsiriboja sociokultūrinio įsitvirtinimu, kai sukuriama socialiniai ryšiai su supančia visuomene ar bendruomene ir iki tam tikro lygio adaptuojamasi su tos visuomenės kultūra, ypač su tos visuomenės viešuoju gyvenimu. Individualios integracijos požiūriu kvalifikuoti trečiųjų šalių piliečiai gana sėkmingai prisitaiko prie priimančios visuomenės praktikų, vertybių, lūkesčių bei turi patenkinamą psichologinio saugumo jausmą. Dauguma respondentų jaučiasi gerai integruoti į savo universitetus.

3. Mokslininkų imigrantų integracijos srityje efektyviausiai veikianti institucija Lietuvoje šiuo metu yra universitetai. Ypač patrauklūs šiuo požiūriu pasirodė KTU (techninių mokslų srityje), ISM Vadybos ir ekonomikos universitetas ir savitą statusą Lietuvoje turintis EHU Europos humanitarinis universitetas.

4. Daugumai užsieniečių mokslininkų įsitvirtinti Lietuvoje padėjo asmenys, dirbantys toje aukštojoje mokykloje, kuri akivaizdžiai tapo jų darbdaviu. Tad pačių lietuvių mokslininkų palankus požiūris ir parama kolegoms iš trečiųjų šalių pasirodo esąs labai svarbus svirtas, didinantis šalies darbo rinkos atvirumą kvalifikuotiems specialistams.

5. Pastebima, kad ne tik apskritai Lietuvoje, bet ir Lietuvos universitetuose trūksta tarpkultūrinio bendravimo patirties ir tarpkultūrinio švietimo. Akivaizdu, kad šalies žiniasklaida galėtų teikti daugiau teigiamos informacijos apie imigrantus, ypač apie išsilavinusių užsieniečių, mokslininkų indėlį į Lietuvos ekonomikos, mokslo, kultūros plėtrą. Valstybinių institucijų pareigūnams (Migracijos tarnybos,

policijos, muitinės ir VMI) reikėtų rengti specialius tarpkultūrinio bendravimo seminarus, kurie padėtų „lengviau susikalbėti“ su atvykėliais iš užsienio. Universitetai galėtų plačiau dalytis gerąja patirtimi, priimant ir integruojant kvalifikuotus užsieniečius.

Literatūra

1. Beresnevičiūtė V. Požiūris į etnines mažumas turėtų būti lankstesnis ir kompetentesnis. <http://www.bernardinai.lt> [2009-05-10].
2. Beresnevičiūtė V., Leončikas T., Žibas K. Migrantų gyvenimas Lietuvoje: visuomenės nuostatos ir migrantų patirtys. *Etniškumo studijos*, 2009, Nr. 2, 77-111.
3. Berger, P. L., Luckmann, T. *Socialinis tikrovės konstravimas: žinajimo sociologijos traktatas*. Vilnius: Pradai, 1999.
4. European Commission: Integrating Migration Issues into the EU's External Relations. IP/02/1793. http://ec.europa.eu/external_relations/news/2002/ip02_1793.htm [2010-07-28].
5. Jacobsson, B. *The European Union and the Baltic States. Changing forms of governance*. London, New York: Routledge, 2010.
6. Lillessar, W. Integration – A Lifelong Never Ending Leaving and Adjustment Process. In: K. Hakola (ed.) *Migration and Refugee Policy on the Eastern Border of the European Union*. University of Juvaskila, 1998.
7. Kazlauskienė A. *Protų nutekėjimo priežastys ir tendencijos: Lietuvos atvejis*. Daktaro disertacija (sociologija). Kaunas: KTU, 2006.
8. Lauristin, M., Heidmets, M. (eds.) *The Challenge of the Russian Minority*. Tartu: Tartu University Press, 2002.
9. Legal Information Centre for Human Rights. Shadow report. New Immigrants in Estonia, Latvia and Lithuania. Addressing the Problems „New Immigrants“ in Estonia and in the Baltic states. Case of Lithuania. Tallinn, 2010. <http://www.lichr.ee/main/newmigrants> [2010-06-19].
10. Lietuva pirmąją ES pagal aukštąjį išsilavinimą turinčių žmonių skaičių. <http://www.balsas.lt> [2010-08-24].
11. Lisabonos strategijos įgyvendinimo klausimai. LR ūkio Ministerija. <http://www.ukmin.lt/lt/strategija/lisabona.php> [2010-07-22].
12. Matonytė I., Morkevičius V. Išorės grėsmės Europos vienybei: lyginamoji elitų požiūrių studija. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2009, T. 1, Nr. 24, 63–80.
13. Naktinis V. Žinių ekonomika Lietuvoje: problemos ir perspektyvos. LR Seimas <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0037010.ppt> [2010-07-22].
14. Pääivarinne, S. The Implementation of the Integration Policies. Immigrant Integration as a Process in Society. In: K. Hakola (ed.) *Migration and Refugee Policy on the Eastern Border of European Union*. University of Juvaskyla, 1998.
15. Taljūnaitė M. *Pilietybė ir socialinė Europos integracija*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2005.
16. Weiner, M. *The Global Migration Crisis: Challenge to States and to Human Rights*. New York: Harper Collins College Publishers, 1995.

Irina Matonyte, Ana Klementjeviene

Integration of Non EU National Scholars in Lithuanian Universities

Abstract

The paper analyzes integration experience of foreign researchers (non EU nationals) in Lithuanian universities. The paper assesses openness and engagement of Lithuanian public institutions and universities towards highly skilled foreign specialists. The analytical framework distinguishes three levels of factors which contribute to the success of integration: *macro* level (state) factors such as social structure, institutional design and regulations, cultural attitudes and traditions; *mezzo* level (university) factors such as infra-structure, competences, organizational visions and expectations of the leadership and the staff and *micro* level (individual) factors such as personality traits, professional experience and family circumstances of the immigrant scholars.

Irina Matonytė – ISM Vadybos ir ekonomikos universiteto Studijų skyriaus profesorė, socialinių mokslų daktarė.

E. paštas: irmina.matonyte@ism.lt

Ana Klementjeviė – Lietuvos socialinių tyrimų centro doktorantė.

E. paštas: a.vilkeviciute@gmail.com

Irina Matonytė, Doctor in Social Sciences (sociology), is a Professor at the Department of Studies, ISM University of Management and Economics.

E-mail: irmina.matonyte@ism.lt

Ana Klementjeviė, Doctoral student at the Lithuanian Social Research Centre.

E-mail: a.vilkeviciute@gmail.com

Straipsnis įteiktas redakcijai 2010 m. rugsėjo mėn.; recenzuotas; parengtas spaudai 2011 m. sausio mėn.